

Tradicijos refleksija dailininko raštuose, arba Besimokant antropologijos iš Stasio Eidrigėvičiaus

VITA IVANAUSKAITĖ - ŠEIBUTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje gilinamasi į Lietuvoje ir pasaulyje plačiai žinomo dailininko Stasio Eidrigėvičiaus įvairiu laiku ir įvairiomis progomis parašytus tekstus bei žodinius pasakojimus, kuriuose menininkas prabyla apie savo vaikystę ir ankstyvąją jaunystę prie pat Panevėžio esančiame Lepšių kaime, apie tėvų namų aplinką, darbus, šeimynykščių tarpusavio santykius. Viso šio *namų naratyvo* literatūrinis apibendrinimas – 2016 m. išleista knyga *Giedanti gaidžio galva*. S. Eidrigėvičiaus tradicijos refleksijose itin ryškūs tradicinės gyvensenos elementų turintys kasdienybės akcentai: neretušuoti nykstančių gimtųjų namų vaizdai, suodžiais, mėšlu ir krauju paženklintos buities detalės, sunkių ūkio darbų sėkmės ir nesėkmės. Šios jo tekstų tendencijos ne tik tapo pagrindine tyrimo medžiaga, bet ir paskatino iš naujo pamąstyti apie bendrą pastaruosius porą šimtmečių besiformuojantį kanoninį tradicinės lietuvių kultūros vaizdą, akivaizdžiai reprezentuojantį šventinę, išeišginę „senovės lietuvių“ bendruomeninio gyvenimo aplinką ir stokojantį rupiosios kasdienybės paralelės.

RAKTAŽODŽIAI: Stasys Eidrigėvičius, *namų naratyvas*, tradicijos refleksija, poema „Giedanti gaidžio galva“, tradicinė kultūra.

STASIO EIDRIGĖVIČIAUS NAMŲ NARATYVAS

Idėją nedidelės apimties tyrime susitelkti į Lietuvoje ir užsienio šalyse plačiai žinomo savito braižo dailininko, neprilygstamo plakatų kūrybos meistro, išstis kartas nuo vaikystės lydinčių knygų iliustruotojo Stasio Eidrigėvičiaus¹ (g. 1949) tekstus paskatino juose aptikta itin ryški ir spalvinga tradicinės gyvensenos atgarsių ir detalių refleksija. Žvelgiant iš folklorinės kultūros tyrimų prieigų, aktualiausiais tapo įvairiuose leidiniuose, interneto svetainėse, filmuotuose siužetuose pasirodantys jo kelionių įspūdžiai, kultūrinių įvykių apžvalgos, dienoraščių epizodai, viešos pasikaitos, interviu, esė bei poetiniai tekstai, kuriuose menininkas prabyla apie savo

1 Kartais straipsnyje Eidrigėvičius bus pavadintas tiesiog Stasiu. Tai nelaikytina familiarumu – Stasys yra visame pasaulyje žinomas jo kaip menininko vardas, taip jis pasirašinėja savo kūrinius.

gimimą ir pirmuosius metus Aukštaitijoje, Mediniškių kaime (Pakruojo r.), vaikystę ir ankstyvąją jaunystę prie pat Panevėžio esančiame Lepšių kaime, dažnus apsilankymus mamos tėviškėje, netolimame Dubų kaime, apie tėvų namų aplinką, darbus, santykius su spalvingais charakteriais išsiskiriančiais šeimynykščiais, anksti kilusį troškimą visa tai įamžinti fotografijose, apie ten išgyvento laiko prasmę ir neabejotiną įtaką gyvenimui ir kūrybai. Taip pat jis ne kartą mini vaikystėje išmoktas dainas (dainuoti mėgdavęs tėvas, o pasakų nebuvę kam sekti), kurias, pasitaikius progai, keliaudamas po pasaulį ar dalyvaudamas meniniuose projektuose mielai dainuoja, o šį polėkį smagiai paaiškina štai taip: „Svarbu mokėti bent vieną lietuvišką dainą, kuri sušildo dažnai šaltas svečiose šalyse sutiktų žmonių širdis“ (Povilionytė 2016). Visoje šioje raštu ir žodžiu besikartojančioje ir puikaus pasakotojo talentą liudijančioje² pasakojimų pynėje, kurią apibendrintai būtų galima vadinti *namų naratyvu*, itin ryškūs tradicinės gyvensenos elementų turintys kasdienybės akcentai: neretušuoti laiko ardomų namų erdvių vaizdai, suodžiais, mėšlu ir krauju paženklintos buities detalės, sunkių ūkio darbų sėkmės ir nesėkmės. Kaip tik ši, nūdienos sąmonei „įtaigia fantasmagorija, magiškuoju realizmu, o ne nostalgijoje išmirkytu sentimentu“ (Radvilavičiūtė 2016: 95) tampanti Eidrigėvičiaus tekstų tendencija buvo aktualiausia rašant šį straipsnį. Galima sakyti, ji virto tyrimo postūmiu bei svarbiausia intriga, net paskatinusia iš naujo pamąstyti apie bendrą pastaruosius porą šimtmečių besiformuojantį daugiau ar mažiau kanoninę tradicinės lietuvių kultūros vaizdą, akivaizdžiai reprezentuojantį šventinę, išieginę „senovės lietuvių“ bendruomeninio gyvenimo aplinką ir stokojantį rupiosios kasdienybės paralelės (išsamiau apie tai bus rašoma kitame straipsnio skyriuje). Eidrigėvičiaus *namų naratyve* tradiciją matome ne tiek kaip saugotinus išgrynintus pavidalus, o labiau kaip iš praeities per dabartį besitęsiantį vyksmą, kuriame telpa, tarpusavyje dera ir senovine tvarka motinos tebekepama duona (*Im iš rėčkas išrūginto tešlo / Dara ketur's duonas kepals / Unt paskutynia / Drėgn(u) deln(u) / Ispaudž(i) kryžia žinklo...*), ir neišvengiamai nykstanys senieji daiktai (*Priemenėj suskylus lopet / Kir'v's atbūkės / Sulinkė šakės / Kapstūks, dal'gs i piela / Surudyjė*), ir pleištu į kaimo žmonių gyvenimą įsirežusi, jo dalimi tapusi kolūkinė realybė (*Guminė kaliošə / Pilni žyrniu / I kumbikorma <...> Burokə cukrynė i pašarynė / Vagas ylgas / Tiek ravėjima*) (Eidrigėvičius 2016: 35, 32, 31, 44).

Įvairiu laiku ir įvairiomis progomis parašytuose Eidrigėvičiaus tekstuose bei gyvai papasakotose istorijose besikartojančius tėvų namų aplinkos, kasdienių darbų ir švenčių motyvus ir pačią rašytojo-pasakotojo intenciją juos kartoti skirtingoms auditorijoms kartu dalijantis asmeniniu santykiu tiktų vadinti tradicijos refleksio-

2 Eidrigėvičius išties yra puikus pasakotojas, noriai komentuojantis savo kūrybą, gebantis provokuoti klausytojus. Jo beklausydamas „patenki į gyvybingą, daugiasluoksnią kalbėjimą, kupiną netikėtų asociacijų, minties šuolių, originalių įžvalgų“ (Jasinskas 2016).

jomis ir su šiokiomis tokiomis išlygomis priskirti autoetnografijos raiškos laukui, iš daugybės autoetnografinio rašymo nusakymų pasitelkiant kad ir tokį: autoetnografija – specifinis rašymas-pasakojimas, sujungiantis autobiografinį ir asmeninį pradus su kultūrine, socialine ir politine aplinka, jos kontekstais (žr. Ellis, Adams, Bochner 2011).

Refleksyviąją saviraišką labiausiai palaiko ir jos kartotę skatina gausūs dažnai pasakojami atsiminimai, pastiprinami dar mokykliniais metais pradėtomis daryti, daugybę kartų Lietuvoje ir užsienyje eksponuotomis fotografijomis iš Lepšių kaimo gyvenimo, taip pat keliais išsaugotais ir nuolat arti savęs turimais vaikystės aplinkos daiktais: dailininko dirbtuvėje Varšuvoje (šiam mieste Eidrigėvičius gyvena nuo 1980 m.) medinėje dėžutėje laikomas pluoštas šiaudų iš tėvo lauko, saugoma iš tetos Adelės paveldėta rankinė siuvamoji mašina „Singer“, dėdės Antano palikta suklibusi armonika.

Išskirtiniu įvykiu autoetnografinėje Eidrigėvičiaus kūryboje tapo 1993 m. Varšuvos teatre „Studio“ jo sumanytas, režisuotas ir apipavidalintas spektaklis „Baltas briedis“. Jame vaidino ir jis pats, kartu su aktoriais simboliškai pakartodamas reikšmingiausias gyvenimo tėviškėje momentus, įsimintiniausias mamos pasakytas frazes³, uždainuodamas mėgstamą dainą „Teka saulutė rytuose“⁴. Spektaklio pavadinimas – pokalbio su motina atgarsis. Kadaisė sūnaus paklausta, ką jai nupiešti, atsakiusi: „Baltą briedį, mišką, pievą.“ Tokio paveikslo jis taip ir nenupiešęs ([Eidrigėvičius] 2008a: 18; Eidrigėvičius 2008b), bet motinos noras atmintyje likęs visam gyvenimui. Įspūdingų ir su tradicinėmis namų patirtimis susijusių kūrybinių instaliacijų, akcijų ar performansų būta ir daugiau. Antai 1996 m. Panevėžyje ro-

.....

- 3 Motinos paveikslas (ją suvaidino lenkų aktorė Irena Jun) neabejotinai ryškiausias, su juo Stasys sieja ir paties spektaklio, ir jo sklaidos sėkmes: „O to spektaklio plakatas 1994 metais Toyma miesto Modernaus meno muziejuje Japonijoje laimėjo aukso medalį. Tokia magija. Manau, kad mano gyvenime tokie magiški ženklai būna su mamos palaiminimu“ (Povilionytė 2016). Keletą „Balto briedžio“ epizodų režisierius Vytautas V. Landsbergis įtraukė į filmą „Penkios novelės apie Stašį“. Spektaklio idėjos aprašymą ir išsamų scenarijų bei nuotraukas Eidrigėvičius paskelbė savo dienoraščio ir piešinių leidinyje *Casa di Stasys. Szkicownik słowno-obrazowy* ([Eidrigėvičius] 2008a: 12–20).
- 4 Šią dainą menininkas mėgsta uždainuoti netikėčiausiose situacijose. Viena tokių – jo paties improvizuotas skirtingų kultūrų žmonių „susidainavimas“ kelionėje, sėdint ilgam įstrigusiam traukinyje:

Smagi optimistiška nuotaika vyravo keletą valandų, bet staiga traukinys keistai trūktelėjo ir sustojo. Iškart pajutome, kad kažkas negerai. Pasklido gandas, esą po ratais pakliuvo žmogus, mirtinas atvejis, neišku, kiek laiko traukinys stovės. Siūloma persėsti į kitą traukinį. Mano kaimynai griebia lagaminus ir jau ruošiasi išlipti. Aš sakau pasiliksiąs, nes mano lagaminas neatkeliamai sunkus. Tie savo lagaminus irgi suguldo atgal ant lentynų. Slogi tylą. Šalia sėdinčiam tamsiaodžiui sakau: gal padainuosite? Pasirodo, pataikiau į dešimtuką – jis yra aktorius. Ir uždainavo. Visus apėmė Afrikos melodijų nuotaika. Po to aš padainavau „Teka saulelė rytuose“. Kitoje pusėje sėdinti porėlė uždainavo duetu. Pasirodo, jie susipažinę chore, rengiasi vestuvėms. Prie lango sėdinti mergina lyg atsidėkodama tyliai kaip pelytė užniūniavo: Parole, parole. Žodžiai, žodžiai... (Eidrigėvičius 2015: 23).

dyta tėvų namams skirta instaliacija „Pamatai“, kurioje ryškiu akcentu tapo grūdai (Эйдригявичюс 2017). Kaip pats dailininkas ne kartą pasakojo, iš vaikystės jam įstrigęs toks vaizdas, beje, laikytinas tradicisku ir atpažįstamu kaimiškojo gyvenimo epizodu: tėvas sudrėkusius grūdus paskleidžia vieninteliame šeimos gyvenamajame kambaryje (nes daugiau tiesiog nėra kur jų džiovinti), ir visiems namiškiams tenka nuolat po juos braidyti. Kuo ne šiuolaikinio meno siužetas: *Drėgni grūdė gryčioj / Un padlaga / Pu kojom / Vaikštė kėip po Palangas smėli...* (Eidrigėvičius 2016: 47).

Daugybę kartų piešiniais, performansais ir tekstais pasakoto *namų naratyvo* kulminacija ir literatūrinis apibendrinimas tapo 2016 m. pasirodžiusi gausiai nuotraukomis ir piešiniais iliustruota Eidrigėvičiaus poema „Giedanti gaidžio galva“⁵, pavadinta testamentu gimtinei ir skirta, autoriaus žodžiais tariant, „tėvams Alfonsai ir Leonardui, sesėms Apolonijai ir Genutei“ (ten pat: 6). Poema skelbiama panevėžiškių tarme, lygiagrečiai pateikiant ir bendrine lietuvių kalba, neatsiejama jos dalis – paties autoriaus į kompaktinę plokštelę įskaitytas garso įrašas. Jeigu prie gausių antropologijos kryptių (kultūrinė, socialinė, psichologinė...) bendrųjų epitetų būtų galima pridėti dar ir *poetinė*, šis kūrinys galbūt atitiktų kaip tik tokį kūrybinį principą? Juolab kad lietuvių literatūrologijoje jau esama profesorės Viktorijos Daujotytės įvardytos *poetinės antropologijos* vartojimo atvejų (žr. Rėklaitytė-Kranauskienė 2017: 56–60). Kelios „Giedančios gaidžio galvos“ strofos jau pacituotos aukščiau, prie šios poemos ir toliau straipsnyje bus nuolat grįžtama, o šioje tyrimo vietoje tinkamas momentas įsiskaityti, kaip knygos pradžioje autorius nusako savo refleksijų laiką, vietą, veikiančius žmones ir savo santykį su visu tuo, turint omenyje, kad šios vaikystės metų erdvės, tie patys daiktai ir asmenys figūruoja ne tik poemoje, bet ir visame Eidrigėvičiaus *namų naratyve*:

Šio kūrinio veiksmas vyksta konkrečiame Europos taške – Lepšių kaime, Panevėžio rajone, Lietuvoje, tuometiniame kolūkyje „Raudonoji žvaigždė“, konkrečioje sodyboje apie 1970-uosius. Vienoje ilgo namo pusėje kambarys, kuriame gyvenom penkiese: tėvas Leonardas, aukštaitiškai – Leonards, mama Alfonsa (Al'pūne), sesuo Apolonija (Puol'k), sesuo Genutė (Gien'k). Kitame namo gale gyveno tolimi mūsų giminaičiai – broliai puspročiai Petras (Petryla) ir Napalys (Napkel's). Tarp vieno namo galo ir kito – kamara, joje metams bėgant mudu su tėvu įkūrėme virtuvę. Napalio kambaryje – pečius duonai kepti. Mūsų kambarys šviesesnis, bet žiemą būdavo šalta visame name. Namų priešakyje gonkas, kur dažnai sėdėdavo Petras, Napalys ir tėvas. Mama tik retkarčiais, kai ateidavo kaimynė. Prie namo mamos darželis, didelis kiemas, iš vienos jo pusės – kūtė gyvuliams ir paukščiams, iš kitos klėtis, ten grūdai, šalia jos – daržinė su šieniu. Kiemo vidury – šulinys, svirtis. Žiūrint į šiaurę matėsi Panevėžio miestas, į kitą pusę – kaimas, lygūs laukai. Sodybos išsimėčiusios – iki Šipelienės, Balčikonienės, Antanaitienės, Vertelkienės apie

5 Pirminis poemos variantas buvo publikuotas 2014 m. *Kultūros barų* žurnale (Nr. 10, p. 24–31).

penkiolika minučių kelio. Kaimynai susitikdavo vardadienių, vestuvių, laidotuvių progomis. O šiaip – amžinai darbas, darbas, darbas. Visos mano atostogos praleistos kolūkyje, kad užsidirbčiau bent kelis rublius. Tėvai gaudavo tokius mažus atlyginimus, kad net saldainiai buvo retenybė. Tais metais namuose nebuvo elektros, tik žibalinė lempa. Niekas nežinojo, kas yra teatras, opera, kinas. Aš tada sukandęs dantis dirbau ir galvojau, kad tik čia nepasilikčiau. Dabar žiūrėdamas į tuo metu sukurtas fotografijas manau, kad tai buvo mano gyvenimo universitetas. Mintimis grįžtu į tas vietas ir tuos laikus labai dažnai (Eidrigėvičius 2016: 15).

Iš gausybės margiausio turinio su Eidrigėvičiaus gyvenimu ir kūryba susijusios medžiagos rašant šį straipsnį naudotasi įvairiais aktualiais šaltiniais, pirmiausia – minėta poema „Giedanti gaidžio galva“, į kurią sutekėjo dešimtmečiais rašytos ir pasakotos patirtys; taip pat 2008 m. Varšuvoje išleistu jo nepaprastai originaliu tekstu ir vaizdų dienoraščiu *Casa di Stasys. Szkicownik słowno-obrazowy*, atskleidžiančiu, kada ir kokiuose kontekstuose dažniausiai reflektuojama *namų etnografija*, ir taip pat menotyrininkės Monikos Kuc parengtu fundamentiniu jubiliejiniu leidiniu *Stasys 60* (2011), pristatančiu puikiai susistemintą Eidrigėvičiaus kūrybos panoramą. Naujausi menininko tekstai (esė, dienoraščio fragmentai, gausių kelionių įspūdžiai, parodų, renginių aprašymai, interviu ir kt.) perskaityti *Kultūros barų* numeriuose, įvairiuose dienraščiuose, interneto svetainėse. Atskirai minėtinas dar vienas itin reikšmingas šaltinis – įvairaus pobūdžio vaizdo medžiaga iš Eidrigėvičiui skirtų ar kitaip kaip su juo susijusių filmų, televizijos ir radijo laidų, jo paties sukurtų instaliacijų, viešų paskaitų vaizdo įrašų (V. V. Landsbergio režisuotas filmas „Penkios novelės apie Stasį“, 1994, Dalios Kutavičienės „Liūdesėliai“, 2002, Jacques'o Debso „Buzkaši – stepių daina“ (*Bouzkachi, le chant des steppes*), 2008, Arkadiuszo Biedrzyckio – „Svečiuose pas save“ (*Gościem u siebie*), 2009, Lietuvos televizijos laida iš ciklo „Kelias į namus“, 2016, ir kt.). Vienus jų straipsnio autorei pavyko pamatyti, apie kitus skaityta recenzijose ar paties menininko įspūdžių aprašymuose.

Būtina pabrėžti, kad šiame straipsnyje susitelkiama į rašytinę Eidrigėvičiaus kūrybą⁶, o jo daugybę meno formų aprėpiančiais dailės darbais pasiremiama nežymiai. Šitokių paradoksalių pasirinkimą diktuoja straipsnio tema ir objektas, taip pat autorės filologinės kompetencijos. Savaimė suprantama, toks kūrybos sferų atskyrimas, tegu ir neišvengiamas, yra absoliučiai dirbtinis. Kitaip tariant, nors tyrimui pasirenkami tekstai, nė akimirką nedera pamiršti, kad Eidrigėvičiaus kuriamas naratyvas yra neatsiejama jo visos kūrybos dalis. Tai geriausiai iliustruoja knyga *Giedanti gaidžio galva*, kurioje tekstas, piešiniai, fotografijos, garso įrašas tik būdami kartu atkuria dinamišką ir kontrastų kupiną Eidrigėvičių šeimos ir jų giminaičių gyvenimą

6 Rašyti įvairius tekstus dailininkas pradėjo dar mokykliniais metais, rašo dienoraštį ir jo dalis skelbia, apie dvidešimt metų kuria esė (žr. Čerškutė 2017: 86; Kultūros erdvės 2016).

Lepšių ir Dubų kaimuose. Pasak apie poemą rašiusios Giedros Radvilavičiūtės, „tekstas yra jo grafikos, piešinių ir pasaulėjautos sluoksniš“ (Radvilavičiūtė 2016: 95). „Ne viską galima gi nupiešti, ne viską – žodžiais pasakyti. Čia vienas kitą papildo“; – taip poemos ir daugybės kartu su jos tekstu skelbiamų paveikslėlių dermę nusako pats autorius (Kultūros erdvės 2016). Tradicinės namų patirtys, beje, suprastinos ir plačiau – kaip lietuviškosios tapatybės dėmuo, vienodai giliai įsismelkusios į visas dailininko kūrybos sritis: piešinius, plakatus, ekslibrisus, knygų iliustracijas, unikalią jo kaukių seriją, tekstus, fotografijas... Dailėtyrininkės Ingridos Korsakaitės pastebėjimu, „Stasio kūryboje nuolat atgyja giminės kaime prabėgusios vaikystės prisiminimai, o visuotinės vertybės yra neatsiejamos nuo tautinės kultūros patirties“ (Korsakaitė 2002: 3). Folklorinės tradicijos elementų, savitų lietuviškųjų simbolių interpretacijų gausu menininko kurtose knygų (ypač tautosakos leidinių) iliustracijose. Dailėtyrininkų ne kartą pastebėta, kad jo „kuriamas sugestyvus vizijų pasaulis nepaprastai vientisas, persmelktas lietuviams iš seno būdinga melancholija, skendintis ypatingoje, žodžiais sunkiai nusakomoje atmosferoje“ (Korsakaitė 1989: 5).

Vyraujančią šio tyrimo idėją vertėtų apibrėžti ne tiek kaip išgrynintą ir griežtai suformuluotą tikslą, o labiau kaip paslankią intenciją, įsiskaičius į autoetnografijos elementų turinčius Eidrigėvičiaus tekstus ir juos traktuojant kaip tam tikras antropologines pamokas, pamažu dairytis kiek kitokio (norėtusi tikėti – esamą papildančio) santykio su vyraujančiu, tam tikrais atžvilgiais kanono bruožų turinčiu folklorinės tradicijos pavidalų ir tekstų masyvu, jo padėtimi tiek mokslinėje, tiek populiariosios kultūros terpėse. Itin svarbu šia kryptimi judėti nevengiant net ir šio tokio su(si)purtymo, nuostabos, prisipažinimo, jog ne vieną šimtmetį besirikiuoja lietuvių tradicinės kultūros artefaktų fiksavimo, tyrimų ir itin akcentuojamo jos puoselėjimo „kodai“; ypač skleidęsi XX a. antrojoje pusėje, vis dėlto stokoja tradicijos kaip proceso matmens. Ilgą laiką įvairiais lygmenimis bemodeliuojant ir berekonstruojant lietuvių tradicinės gyvensenos paveikslą buvo apgrynintas gana selektyvus, išimtinai išėiginės, šventinės kultūros vaizdas (ryškiausiu ir sustingusiu pavidalu itin gerai atpažįstamas Rumšiškių liaudies buities muziejaus ekspozicijose ir folkloro ansamblių sceniniuose įvaizdžiuose), kuriame beveik neatsirado vietos nei tradicinės bendruomenės žmonių ydoms, nei nepoetiškajai vargo ir skurdo paradigmai⁷ (folkloro kūrinuose įprasminta poetiškoji, beje, išties gražiai ne kartą aptarta), nei apmusijusiems, įskilusiems, sutrūnijusiems daiktams bei paviršiams, šiuolaikiniu vertinimu – tamsiajai, apleistajai kasdienio gyvenimo paralelei, kitaip tariant, tradicijai kaip laiko nešamam ir keičiamam procesui. Jis buvo tiesiog nuty-

7 Rimtą postūmį platesniam žvilgsniui į folklorinį *vargo* motyvą kaip integralią tradicinės gyvensenos paralelę duoda prieš keletą metų folkloristės Bronės Stundžienės paskelbtas tyrimas „Folklorinis vargo naratyvas: Kristinos Skrebutėnienės fenomenas“ (Stundžienė 2010).

limas. Užbėgant tolesnėms įžvalgoms už akių, tebus pastebėta, kad Eidrigėvičiaus *namų naratyvas* šią tylą nutraukia ir tam tikra prasme provokuoja mus ne vien dairytis po apdainuotąjį aukštą dangų su šviesiomis žvaigždėmis, bet ir nenusigręžti nuo iš to paties dangaus pasipylusio lietaus supūdytų namų stogų, maža to, pripažinti, kad tiek viena, tiek kita yra dvi neatsiejamos gyvenimo pusės.

Kartu šis nedidelis tyrimas orientuotas į bandymą mokyti savo srities dalykų iš „ne savo“ srities atstovų. Šiuo požiūriu Eidrigėvičiaus antropologijos pamokos itin įdomios. Jo tekstuose besiveriantis santykis su tradicija daugiašakis – tuo pačiu metu ir subjektyviai asmeninis, ir išlaikantis kartais net kiek autoironišką distanciją, ir neabejotinai meninis–estetinis, be to, papildytas bendra intelektine priederme tausoti savo tautos kultūrinį palikimą ir skleisti apie jį žinią pasauliui, atsispiriant nuo pačios artimiausios, į gražią ir nepatogią neskirstytinos, aplinkos.

„GIEDANTI GAIDŽIO GALVA“ IR TRADICINĖS KULTŪROS KANONO KLAUSIMAS

Iškart būtina pažymėti, kad šiame darbe nesiekama leisti į išsamias tradicijos kanonų studijas. Be to, *kanono* sąvoką šiuo atveju dera vartoti itin atsargiai ir apdairiai. Lietuvių tradicinės kultūros tyrimuose (čia turiu omenyje tiek folkloristiką, tiek etnologiją) ir aktyviai besireiškiančio folklorizmo ar „senovės lietuvių“ gyvenimo rekonstrukcijų sferose kol kas labai trūksta išsamesnių diskusijų, o juolab studijų, skirtų per maždaug pastaruosius porą šimtmečių susiformavusio, tiksliau, kelių folkloro tyrėjų, užrašinėtojų bei puoselėtojų kartų tiesiogiai ar netiesiogiai kurto kanoninio jos vaizdo, kurio būdingais bendraisiais bruožais laikytinas polinkis į archaizaciją ir romantines estetizacijas, analizei.

Su šiokiomis tokiomis išlygomis tradicinės kultūros kanono dėlionės apmąstymui galėtų pasitarnauti nepalyginti plačiau aptarta ir ypač šiuo metu labai aktyviai tiriama lietuvių literatūros kanono formavimosi bei kaitos istorija. Pasak naujausius užsienio autorių kanono tyrimus pasitelkiančios literatūrologės Viktorijos Šeinos,

skirtingai nei religinis arba teisinis kanonas, suprantami kaip instituciškai fiksuotas tekstų rinkinys, literatūrinis kanonas yra atviras ir lankstus tekstų korpusas, kuris atlieka kultūrinės informacijos saugyklos (angl. *storage location*) funkciją ir kartu yra viena iš šios informacijos perdavimo tolesnėms kartoms strategijų. Idealiu atveju kanonas turėtų veikti kaip bendruomenę telkianti kultūrinė atmintis ir etinis bei estetinis kolektyvinės tapatybės modelis (Šeina 2017: 51).

Kanono kaip „bendruomenę telkiančios kultūrinės atminties“ samprata folklorinės kultūros laukui itin aktuali. Ne mažiau svarbus ir kanono tyrimuose

akcentuojamas vertybinis pradai. Literatūrologo Marijus Šidlausko žodžiais, „kanono byla neatsiejama nuo vertybių bylos, nes kanonas grindžiamas vertybinės atrankos principu, pagal kurį vieni tekstai laikomi vertingesniais už kitus. <...> Be vertybinio mąstymo neįmanoma jokia tradicija, joks standartas, norma, klasikos samprata, kuri ir sudaro kanono literatūrinį „kūną“ (Šidlauskas 2001: 72).

Iš turtingų archyvinų ir spausdintų šaltinių ar tiesiogiai lauko tyrimo metu moksliniams darbams, meninei kūrybai ar kultūrinei saviraiškai atsirinkdami folklorinę ar etnografinę medžiagą ir pabrėždami jos autentiškumą toli gražu ne visada susimąstome, kokiuose vertybiniuose kontekstuose ji buvo užfiksuota, tarsi pamirštame, kad nuolat turime reikalą su kryptingai vienu ar kitu folkloristikos ar etnologijos laikotarpiu kurtomis lauko tyrimų strategijomis, nuolat kreipusiomis tradicinės kultūros artefaktų rinkėjus viena ar kita linkme ir neabejotinai dariusiomis poveikį tiek akademinėi, tiek sociokultūrinei folkloro sklaidai. „Eidamas rinkti tautosakas, visados turėk su savimi *Vadovą*“, – lyg koks moralinis priesakas, o ne raginimas tiesiog nešiotis instrukcijų knygutę skamba 1940 m. Jono Balio parengto *Tautosakos rinkėjo vadovo* priešlapyje skelbiamas vienas iš trijų nurodymų pradedantiems tautosakos arimų darbininkams (žr. Balys 1940). Atidžiau pavartę tiek šį, tiek daugybę vėliau išleistų „vadovų“ – nuo XX a. pradžioje publikuotos *Trumpos folkloro dalykams rinkti programos* (Grinius... [et al.] 1910) iki dešimčių XX a. antroje pusėje ekspedicijose naudotų pačių įvairiausių sričių anketų, klausimynų ir surinktos medžiagos tvarkymo metodikų, – dar kartą įsitikinsime, jog tiek folkloro, tiek kitokios rūšies kadaise gražiai vadintų „senienų“ rinkimas niekada nebuvo nei koks nors visuotinis, nei objektyvus, o visuomet – selektyvus, vienaip ar kitaip orientuotas. Ir tai, kaip žinoma, normalu bei pateisinama, nes lauko tyrimai be vertybinių ir metodologinių nuostatų būtų gerokai blogiau; sunkiau pateisinti įsitikinimą, jog mums prieš akis – „tikrasis“, „autentiškas“, o ne sumodeliuotas tradicinės kultūros vaizdas. Čia verta pakartoti Cliffordo Geertzo taikliai primintą su antropologiniais raštais plačiąja prasme susijusį faktą, skatinantį tiesiog nepamiršti, jog autentiškumo kategorija yra kur kas sudėtingesnė negu esam pratę manyti: „tai, ką mes vadiname savo duomenimis, iš tiesų yra mūsų konstrukcijos, pagrįstos kitų žmonių konstrukcijomis“ (Geertz 2005: 9). Todėl ne pro šalį nors retsykiais pasitikrinti, kokį tradicinės bendruomenės gyvenimosi poveikslą esame įpratę laikyti tipiniu, turint omenyje ir „apčiuopiamuosius“ jos atributus (namai, darbo įnagai, drabužiai, maistas), ir žodinę folklorinę kūrybą? Ar esame linkę jį permąstyti? Koks apskritai yra, jei išvis yra, lietuvių tradicinės kultūros kanoninis vaizdas, t. y. (ne taip skambiai tariant) daugiau mažiau mokslinėje ir populiariosios kultūros terpėse susidariusi lietuviškosios tradicijos verčių, kodų, prioritetų, galiausiai – stereotipų sistema, ir kokie veiksniai jos formavimuisi buvo reikšmingiausi? Kaip užsiminta, bendrieji tradicinės bendruomeninės gyvenimosi ir folkloro kanoninio vaizdo ra-

dimosi ir sklaidos klausimai kaip nors detaliau kol kas neanalizuoti. Vis dėlto humanitariniuose tyrimuose esama įžvalgų, kurias kaip teorines atspirtis drąsiai būtų galima pasitelkti atverčiant tradicinės kultūros „kanono bylą“. Straipsnio autorė tokia atspirtimi rinktusi filosofės Jurgos Jonutytės mintis apie XIX a. valstietiškosios buities tapsmą etniškumo simboliais:

...būtent devynioliktojo šimtmečio pabaigos valstietiška buitis virto lietuviško etniškumo simboliais. Dabar tai mums gali patikti, gali nepatikti, tačiau šis procesas modifikacijoms jau vargu ar pasiduotų. Ne tik tautosaka (tarp valstiečių cirkuliavusios žodinio meno formos), bet ir apskritai devynioliktojo amžiaus pabaigos buities detalės (buities daiktai bei ritualai) tapo simboliais, kuriuos atpažįstame ir vartojame iki šiol. Dažnai nesusimąstydami, pavyzdžiui, liaudies meną matome pirmiausia (ir tik) kaip simbolius, tarsi buvimas simboliais yra tiems daiktams ar kitoms kultūros apraiškoms būdingas savaime; nors be ilgų apmąstymų aišku, kad valstiečių namai devynioliktojo amžiaus pabaigos Lietuvoje buvo pilni ne simbolių, bet vartojamų ir todėl beveik neapžiūrinjamų daiktų, kad jais buvo atliekami veiksmai, kurių kiekvienas suvokiamas ne kaip ritualas, bet kaip būtinybė. Tai, kad šie daiktai ir veiksmai buvo verčiami tautiniais simboliais, priklausė nuo tai dariusiųjų socialinio ir estetinio pasirinkimo (Jonutytė 2011: 129, taip pat žr. Jonutytė 2006).

Čia dar galėtume prisiminti, jog minėtoji etniškumo simbolikos kūryba daugiausia vyko remiantis turtingesniosios XIX a. antrosios pusės valstietijos gyvenimo pagrindu⁸. Natūralu, jog daugiau materialinių išteklių turinčios šeimos galėjo prabangiau švęsti svarbiausias šventes, pavyzdžiui, surengti turtingas ir ilgai trunkančias, vadinasi, ir didesne apeigų bei papročių įvairove išsiskiriančias vestuves. Tas pat pasakytina ir apie laidotuvių ar krikštytynų organizavimą. Pasiturinčių šeiminių ūkiuose būta kur kas daugiau ir geresnių darbo įrankių, namų apyvokos daiktų, galiausiai, ir pačios sodybos galėjo būti geriau prižiūrimos. Taigi kanoninio tradicinės bendruomenės gyvenimo, darbų ir švenčių vaizdo pagrindu, tam tikra emblema laipsniškai tapo vienos, tegu ir nemažos, tradicinės bendruomenės dalies aplinka.

Toliau vertėtų atidžiau pažvelgti į vieną kitą įdomią ir neabejotinai aktualią tradicijos tapsmo kūrybinių saviraiškų bei mokslinių tyrimų šaltiniu tendenciją, atkreipiant dėmesį į kai kuriuos, manytina, reikšmingus bendruomenės gyvenimo bruožus, taip ir nepatekusius į vertybinį-kanoninį tradicinės kultūros paveikslą ar etninio tapatumo simbolikos formavimo lauką. Siekiant neišeiti iš straipsnyje apsibrėžto įžvalgų rato, devynioliktojo šimtmečio realijos paliekamos atokiau, o susitelkiama į jau minėtą Eidrigevičiaus ryškiausių atsiminimų ir savosios aplinkos fiksavimo fotografijose laiką, tai yra maždaug septintąjį aštuntąjį XX a. dešimtmetį.

8 Už šios detalės priminimą autorė dėkinga straipsnio recenzentui.

Tam pačiam metui priklauso ir kito čia pasitelkiamo autoriaus – Broniaus Radzevičiaus – romane *Priešaušrio vieškeliai* atgyjanti Užpelkių kaimo žmonių kasdienybė. Kalbant apie bendrą anuometinį etnokultūrinį foną, pažymėtina, jog tada jau buvo įsisiūbavęs kraštotyrisinis judėjimas, gausiomis kompleksinėmis ekspedicijomis išsiliejęs po visą Lietuvą ir už jos ribų, o didžiuosiuose miestuose telkęs jų dalyvius į aktyvias etnokultūrisines veiklas (žr. Mačiekus 2009), skatinęs folkloro ansamblių kūrimąsi ir net įžiebęs masinius užrašytų dainų perdainavimus ne tik ekspedicijų vietose, bet ir įvairiausiose miestietiškosiose erdvėse (pvz., Vilniaus universiteto auditorijose ir kiemuose). Liudvikas Giedraitis, aktyvus ekspedicijų dalyvis, yra taikliai pavadinęs tą metą „liaudies dainų potvynio laikais“ (Giedraitis 1999: 168). 1967 m. įsteigiamas Povilo ir Dalios Mataičių Lietuvių folkloro teatras, 1973 m. startuoja pagrindiniais kasmetiniais folkloro gerbėjų ir puoselėtojų „atleidais“ tapęs festivalis „Skamba skamba kankliai“, o 1974-aisias vartus atveria Rumšiškių liaudies buities muziejaus etnografinės ekspozicijos, kaip žinoma, ištisuos dešimtmečius buvusios ir tebesančios dideliu traukos centru ir neabejotinai tapusios *tradicinio lietuvių kaimo* vaizdo etalonu. Mokslinėse folkloristikos ir etnologijos terpėse tuo metu formavosi šaltinių sisteminimo pagrindai, gausėjo įvairių tautosakos žanrų, kalendorinių papročių, tradicinės gyvenenos tyrimų. Aptariamąjį laiką taip pat galėtume laikyti, kaip tapo įprasta vadinti, folkloro klasikos antrojo gyvavimo era. 1970 m. pasirodė Donato Saukos knyga *Tautosakos savitumas ir vertė*, neabejotinai reikšmingiausias to laikotarpio folklorinės tradicijos tyrimas, tiesa, tam tikra prasme kontrastavęs su bendra „gyvosios tautosakos“ lyg aukso gyslos paieškų tendencija (išsamiau žr. Ivanauskaitė-Šeibutienė 2009).

Pačia bendriausia prasme aptariamuoju laiku vykusius kraštotyrisinius procesus būtų galima nusakyti kaip senosios kaimo kultūros surinkimą saugojimui, puoselėjimui, pakartojimui ir moksliniam tyrimui. Kitas ne mažiau svarbus kraštotyrisinio sąjūdžio dalyvių, ypač jaunosios jų kartos, siekis ir patyrimas – tiek asmeninis, tiek bendruomeniškas tradicinės kultūros pajautimas kaip gyvenimą formuojančios lietuviškosios savasties⁹. Daugybei į folklorinį judėjimą įsitraukusių žmonių bendravimas su bendraminčiais Vilniuje ir ekspedicijų patirtys buvo lemtingos. Vienaip jas išgyveno gimusieji ir užaugę mieste ir gerokai kitaip tie, kurie patys buvo kilę iš kaimo. Pastarieji po ekspedicijų grįždavo namo tarsi apsukę didelį ratą, pilni polėkio ir azarto užrašinėti folklorą ir savo gimtajame kaime. Tačiau čia „vietiniams“ lauko tyrimams bei kraštotyrisiniam entuziazmui aplinka nebūtinai būdavo palanki. Psichologė Ona Giedrutė Butkienė prisimena: „[K]ai 1970-ais

9 Daugybė anuometinėse ekspedicijose dalyvavusių žmonių prisimena, kaip greta tiesioginio ekspedicinio darbo vyko jų pačių bendruomeninis gyvenimas, skatinęs tautinį sąmoningumą. Apie Vilniaus universiteto kraštotyrisininkų veiklą ir bendrystę galima paskaityti interneto svetainėje <http://www.ramuva.lt/>.

dalyvavau savo pirmojoje kraštotyros ekspedicijoje, vykusioje Gervėčiuose, pa-
mačiau, kokie lobiai slypi kaimo žmonėse. Tą patį rudenį grįžau į Pakalniškius
nešina pasiskolintu fotoaparatu – ketinau nufotografuoti visus pakalniškiečius ant
jų namų slenksčių. Tačiau tą šeštadienį visi kasė bulves, mes irgi. Taip ir liko“
(Butkienė 2018: 8).

Priešaušio vieškeliuose Radzevičius, pats tiesiogiai nedalyvavęs kraštotyriniame
judėjime, gana tikroviškai atkuria anuometinę situaciją, kurios ryškus akcentas –
jaunųjų kartų atsigręžimas į senelių ir prosenelių tradicinę gyvenimą ir kūrybą,
veržimasis prie „viso to, ką baisiausiai skubėjo nublokšti nuo savęs, nuplėšti nuo
pečių, paslėpti nuo kaimynų, išsižadėti, užmiršti jų tėvai“:

Praeis kiek laiko, ir dailios merguzėlės, dukrelės, sirprios uogelės, ką tik vilkėjusios mini
sijonėliais, vilksis storus, ilgus plačius milo sijonus, liemenis susiverš diržais – šikšno-
mis, apsikabinės grandinėlėmis; vyrai užsimaukšlins ausines kepures, kelnes susigrūs į
aulinius botus, apsirengs kailiniais, užsiželdins barzdas, ūsus, įsigis benzinkėles, pypkes,
iš mašnų kimš į jas taboką, – Juozas gerokai nustebs, vieno savo bičiulio bute pamatęs
palubėje kabančią kiaulės pūslę; jų elgesyje, kalbėsenoje bus kažkokio kaimiškumo,
pirkliškumo, šlėktiškumo, kazokiškumo, baudžiauninkiškumo; tai šen, tai ten sušmė-
žuos drobinės terbos su šiepiančiais nasrus liūtais, arogantiškom estrados žvaigždėm,
sutaukšės klumpės, atsiras kažko seno, smagaus, šaunaus, anekdotiško – viso to, ką
baisiausiai skubėjo nublokšti nuo savęs, nuplėšti nuo pečių, paslėpti nuo kaimynų, iš-
sižadėti, užmiršti jų tėvai. Gatvės, kavinės, butai pakvipę kailiais, vilna, oda. Tuo metu
visa tai buvo pradėję keliauti iš kaimo, iš pirklių, užpečių, aruodų, daržinių. Nekarštų
vilnų maišai, vilnoniai siūlai, lašiniai, kumpiai, odos, o įkandin ir geldos, sūdymo loviai,
pasaitėliai iš šikšnos, linų ar kanapių, ir tūla dukrelė ar sūnus kapstysis, kapstysis po visa
tai ir staiga – kad pasidabins! (Radzevičius 1995: 50–51).

Kaimiškoji tėvų karta, kurią mini Radzevičius (beje, tai ir Eidrigevičiaus tėvų
karta), – tai žmonės, atsidūrę pačiame sovietinės realybės epicentre, savo darbin-
giausius dešimtmečius turėję praleisti kolūkinėje sistemoje, pamažu tapusioje vy-
raujančia gyvenimo patirtimi. Užėjusiems folkloro ekspedicijų dalyviams jie perda-
vė prisimenamą tėvų ir senelių tautosaką, tuo tarpu jų pačių mėgstamos vėlyvesnės
kilmės dainos, o juo labiau sudėtingos pokario metais išgyventos ir įspūdingais
naratyvais galėjusios virsti patirtys toli gražu neatitiko atvirojo vertybinio „seno-
vės“ ir užslėpto ideologinio kriterijų, todėl nesulaukė nei profesionalių krašto-
tyrininkų, nei studijuojančių savo vaikų dėmesio. Jų laikas ateis gerokai vėliau.
O į Vilnių ir Rumšiškės parvežta senoji tradicinė kultūra, nušveista, restauruota,
tvarkingai iššifruota ir aprašyta, pradėjo naują gyvavimo etapą, virto pagrindu kū-
rybinėms idėjoms, autentišku ir paslankiu šaltiniu įvairioms rekonstrukcijoms bei

interpretacijoms¹⁰. Rumšiškių erdvės šiuose kontekstuose minėtinos neatsitiktinai. Šio muziejaus po atviru dangumi įtaką tradicinės kultūros sociokultūrinio statuso ir įvaizdžio formavimui būtų sunku pervertinti; galime drąsiai kalbėti apie atskirą ir atskiros tyrimo vertą sustingusį „Rumšiškių kanoną“; jau senokai atitrūkusį nuo eksponatų turtingo ir profesionaliai tvarkomo muziejaus ir tapusį beveik tobulos „senovės lietuvių“ buities etalonu ir archajiškumo matu, puikiai atitinkančiu J. Jonutytės aprašytąjį XIX a. valstietiškosios buities elementų tapsmą nacionaliniais simboliais.

Akivaizdu, kad pagrindus ir kryptis tradicinės kultūros kanono formavimuisi klojo aukščiau minėta M. Šidlausko pabrėžta vertybinė paradigma, kurią būtų galima nusakyti taip: vertinga tai, ką galima įvardyti kaip itin sena (nors turbūt nėra nieko reliatyvesnio), tiesa, atsisakant nepatogiųjų, „negražiųjų“ tos menamos senovės pusių. Kaip tik tokio pobūdžio *selektivoji kraštotyra* lėmė, kad nemažai prieš šimtą ir daugiau metų gyvenusių lietuvių kasdienybės detalių (higienos įpročiai, mitybos savitumai, bendruomenės tarpusavio vaidai ir trauminės patirtys ir t. t.) ir dalis folklorinės saviraiškos (pvz., obsceniškoji kūryba) dar ir šiandien mums yra tam tikra *terra incognita*. Galbūt aktyvesnėms diskusijoms paskatins kasdienybės istorija besidominčių istorikų darbai, tokie kaip neseniai pasirodžiusi Gedimino Kulikausko knyga *Lietuvio kodas* (2018)?

Taigi nekyla abejonių, jog kanoninis-reprezentacinis tradicinės kultūros vaizdas ilgainiui susiformavo daugiausia šventinės, išieginės, o ne kasdieniškosios bendruomenės gyvenimo pusės pagrindu, taip pat kompiliuojant skirtingų lietuviškojo sociumo gyvenimo epochų atributus bei maksimaliai išryškinant regioninius savitumus. Pamažu buvo priprasta prie iš XIX ir XX a. sandūros mus pasiekusių ir muziejiniiais eksponatais virtusių, todėl, savaime suprantama, kruopščiai nušveistų ir restauruotų buities rakandų ir darbo įrankių kaip prie tikrųjų lietuviškosios tradicinės buities reprezentantų, o tradiciniu ir visuotiniu lietuviškuoju „aprangos kodu“ tapo folkloro ansamblių dėvimi pagal muziejinius pavyzdžius „tinkamai“ sukomplektuoti tautiniai kostiumai. Tuo tarpu kita, sakytume, ne-šventinė bendruomeninio gyvenimo pusė, tenka pripažinti, išsprūdo tiek iš mokslinio tradicinės kultūros tyrimų akiračio, tiek (juo labiau) iš populiariosios jos sklaidos diskurso. Tradicinės bendruomenės ūkinio ir dvasinio gyvenimo „pagražinimai“; o ypač nepatogios, su besiformuojančiu tradiciniu vaizdiniu nederančios realybės nutylėjimai radosi lyg netyčia, laipsniškai ir tikrai vien tik iš pačių kilniausių paskatų. Niekam iš kraštotyrimo sąjūdžio dalyvių ar vėliau ekspedicines veiklas tęsusių tyrinėtojų (viena iš jų buvo ir straipsnio autorė) nė į galvą negalėjo ateiti, kad apmusijusi, aprūkusi, išgriuvusiomis tvoromis ir senuosius rąstus užklojusia ruberoidine danga akis bandanti buitis gali būti verta dėmesio ar juolab užfiksavimo. Juk net fotografuojant

10 Apie tradicinės kultūros gyvavimą miesto aplinkoje išsamiai rašo folkloristė Austė Nakienė savo monografijoje *Nuo tradicinės polifonijos iki polifoninės tradicijos* (Nakienė 2016).

tautosakos pateikėjus stengtasi jų aplinkoje rasti kokį „autentiškesnį“ foną¹¹. Ne ką lengviau būtų buvę pripažinti, kad kaimo žmonės (net ir patys seniausieji folkloro ekspedicijų pateikėjai) patys gali užsimanyti už klumpes ar nagines patogesnio guminio apavo, už molinį aiškiai patvaresnio ir dar didele naujiena tapusio plastikinio dubenėlio ar medinę koplýtėlę kieme atstojančio serijinės gamybos kičinio Dievo Motinos paveikslu ir šitaip sava valia ir lengva ranka atsižadėti senelių ir tėvų „senovės“¹².

Šit Užpelkių Rozalija parsinešė plastmasinį indelį, Konstantienė pamatė lakant iš jo katę, išsiteiravo, kur pirko, kiek mokėjo, ir netrukus jos katė jau lakė iš tokio pat indelio, į kitą Konstantas įmerkė teptuką. Kristupienė prisipirko plastmasinių lėkščių, iš kurių lesino vištas, – vieną iš jos išprašė ir Vizgirdienė; ji įsigijo ir plastmasinį kibirą, iš plastmasės bandė penėti paršus, ketino į ją pilti grūdus, bet sulaiškė mintis: o gal negerai, suges?.. Šitaip pamažu iš užpelkiečių trobų ėmė keliauti visa, kas sunku, rūdija, dūžta. Iš lėto įsigalintis kolektyvinis godus lengvatų, naudos, patogumo instinktas ėmė darbuotis įnirtingai. „O kas čia? O šitas kam, kiek kainuoja? Ką čia atvežė? Ką dar žada atvežti?“ – klausinėjo prie prekystalių besigrūdančios moterėlės <...>. Jos jauninosi, dėjosi dantų protezus; vyrai platino langus, dengė stogus ruberoidu, šiferiu. Visi siūbtelėjo pirmyn! (Radzevičius 1995: 52–53).

Tiek šiame, tiek pirmiau cituotame *Priešaušrio vieškelių* epizoduose¹³ Radzevičius labai skvarbiai išvelgia esminius aptariamo laiko lūžius ir pokyčius: senoji kultūra su dainomis, dryžuotais audiniais, medinėmis šventųjų statulėlėmis ir verpimo rateliais susemiama ir išvežama į didmiesčius, kur, kaip minėta, pradeda savo naują gyvenimą muziejuose, leidiniuose, folkloro archyvuose, festivalių programose ir vinilinėse plokštelėse, kur ją „praktikuoja“ ir „įsimbolina“ iš paskos į studijas miestuose plūstelėjusios jaunosios kartos, o kaimuose jos vietą užima kolūkinių parduotuvių asortimentas. Namų perstatymas platinant langus, šiaudinius ar skiedrų stogus perdengiant ruberoidu ir šiferiu – intensyvi ir tipiška to meto ūkinė veikla, vienų laikyta prestižine, kitų prisiimta iš bėdos. Tradicinės architektūros

.....

- 11 Šiame kontekste neabejotinai proveržiu reikėtų laikyti ilgai ignoruotą ir net atvirai menkintą romansų atgimimą ir įsiliejimą į XX a. pabaigos folkloro ansamblių programas bei įvairius lietuvių pasidainavimus.
- 12 Straipsnio autorės mama prieš keletą metų nemenkai nusistebėjo pamačiusi, kaip jos giminaitis šveičia senus namo sienų rąstus ir žada juos palikti niekuo neapkalęs. Pripažinusi, kad sienos atrodo kaip jos tėviškėje – Kalvalių kaime, čia pat prasitarė: „O po karo mes visokius laikraščius rinkom – labai norėjom kuo greičiau senus rąstus apsiklijuoti...“
- 13 Dėl ribotos straipsnio apimties cituojami romano fragmentai yra tiesiog plėšte atplėšti iš Radzevičiaus įspūdingai ir vientisai per kelis puslapius pasakojamo Užpelkių žmonės ištikusio *tradicijos proceso* (žr. nuo p. 49).

tyrinėtojai, skubėję piešti ir fotografuoti nykstančias medines langines ir dūlančius žirgelius ant stogų, anuomet būtų labai nustebę, jeigu jiems kas būtų pasiūlęs gilintis į šiuos pokyčius kaip į tradicijos procesus. Eidrigevičiaus poemoje skaitome: *Nama stogs iš šiaudu / Lunteliu, riberolia / Pylns skýliu // Liets pru lūbs laš(a) / Vėjs skverbias pru palangė / Pru plyš's supūvusioj sienoj* (Eidrigevičius 2016: 28). Į porą eilučių sutelkta daugybė metų trukusi gimtinės stogų metamorfozė. Detaliau apie ją menininkas yra pasakojęs kiek anksčiau per viešą paskaitą Vytauto Didžiojo universitete, rodydamas savo darytas nuotraukas iš Lepšių kaimo. Vienoje jų už kiemo viduryje, prie šulinio, stovinčios motinos nugaros matyti senas tvartas šiferio stogu: „Pirmiausia stogas buvo šiaudinis. Supuvo. Paskui buvo lentelės. Supuvo. Paskui buvo tolis. Supuvo. Paskui šiferis, nu ką... Paskui visi pasakė, kad šiferis nesveika. Na, bet žmonės tada nieko nežinojo...“ (Susitikimas... 2015). Klausytojai tarytum kviečiami ne vien liūdėti dėl praeitimi tapusios „šiaudinės pastogės“ (toks liūdesys visiškai suprantamas), bet kartu pajusti ir pripažinti laiko nešamos tradicijos kaitos neišvengiamybę, galiausiai, nepamiršti, kad šiferis irgi laikinas¹⁴...

„Giedanti gaidžio galva“ kupina sudėliotų, suguldytų, sukabintų ir visaip kaip veikiančių ar tiesiog būnančių, pasak rašytojos G. Radvilavičiūtės, „tikslių kaimietiškų detalių“. Išskleiskim tik nedidelę dalį jų: *žolėm apaugęs takas, skylėtas stogas, prie musgaudžio prilipusios musės, suodinos rinkės, tėvo autai, prie stalo priaugusi lėkštė, praplyšęs ir sudrėkęs druskos maišelis, stiklinėje plūduriuojantys mamos dantys, žirnių ir kombekormo pribyrėję kaliošai, išlūžusiais dantimis grėblys, stalas, ant kurio traiškomos utėlės ir plėšomos plunksnos, medinė pasvirusi tvora, pajuodusios sienos, žibalinė lempa, vaiką dusinantis kirmėlių kamuolys, minkoma ir kepama duona su įspaustu kryžiaus ženkle, kinkomas arklys, vištos ir karvės, kalėdojantis kunigas, šventųjų paveikslukai vaikams, mamos gėlynai su baltų akmenukų karoliais, šulinys su svirtimi ir kiauru kibiru, aguonos kūčių vyniotiniui, obelys ir vyšnios, nugaišusios karvės odos nudyrimas, gryčioje ant grindų džiovinami grūdai, geležiniai tėvo laidotuvių vainikai, apdegusi skrynia, nukirsta gaidžio galva...* Nemaža šių kasdienybės atributų ir absoliučiai įprastiniais laikytų veiksmų dalis kaip tik ir buvo ta anksčiau minėta dažnai nutylimoji ir apeinamoji nepatogioji tradicinio namų gyvenimo tikrovė. Jie gali pasirodyti išties netikėti, groteskiški ar net siurrealistiški jau vien dėl to, kad išstisus dešimtmečius mes jų „nesutikome“ nei folkloro tyrimuose, nei etnografiniuose kaimo žmonių buities aprašymuose. Utėlių išskukavimas ir traiškymas čia pat ant stalo ir net kur kas mažiau neigiamų emocijų keliančios išgriuvusios tvoros ar

14 Šiaudiniai stogai, kaip nostalgiškas senosios gyvensenos simbolis, vėl grįžta Rumšiškių liaudies buities muziejaus etnografinėse sodybose, „senojo“ kaimo stilistiką imituojančiose kaimo turizmo sodybose arba gerokai praeitį lietuvių naujai statomuose ūkiuose. Paradoksalu, nes, kaip žinoma, šiuolaikinėje namų statyboje stogų dengimas šiaudais ar nendrėmis yra bene pats brangiausias ir ne daugeliui įperkamas variantas, palyginti su kitomis medžiagomis. Tai, kas mūsų protėvių tradicinėje gyvenimoje toli gražu nebuvo turtingo ūkio ženklas, šiuolaikiniame kontekste virsta prabanga...

aprūkusios sienos kuriantis reprezentaciniam folkloriniam „senovės lietuvių“ gyvenimo paveikslui liko nuošalėje, užleido vietą kilnesnėms laikysenoms: duonos kepimui, drobių balinimui ar stalo dengimui balta staltiese... Beje, poemoje keliskart varijuojama stalo „tema“ pratęsiama autoriaus knygos gale įdedamu atviru laišku stalui, kurį taip ir knieti pavadinti tikroju tradicinio stalo paveikslu:

Esu sukales ne vieną stalą iš neobliuotų lentų, tiesiog – vinimis. Tai kas kad tarp lentų yra plyšių, mat tas netobulumas – iš tų lentų, kurias radau, kurios matė žiemą ir vasarą, juto, kas yra lietus, papilkėję. Užtat toks stalas, tavo brolis, nebijo vandens, nei karšto, nei šalto. Galiu ant jo piešti, galiu dažus papilti – nieks nerėks, nešauks. Galiu duoną atriekti, tą, kurią kepė mama, uždengdama tave balta staltiese, tai šventėms – Velykos, Kalėdos. Šiaip kasdienybė. Trupiniai, katinas laižantis tave arba besiglaudžiantis prie tavo kojų, Napalys, užmušinėjantis utėles, kurias ką tik iššukavo tankiom šukom iš savo žilų plaukų, tas kalnas baltų žąsies pūkų, kurias Napalys plėšė dejuodamas „Velnio, rankos skauda“ (Eidrigėvičius 2016: 79).

Iš gausybės „kaimiškųjų detalių“ išskleidžiama ištisa vienkiemio gyvenimo epizodų paletė, apimanti nesibaigiančius laukų ir namų darbus, kiemo ir namo vaizdus, šeimynykščių ir kaimynų bendravimą, nelaimes (tėvo mirtis, gaisras tetos namuose, karvės kritimas). Ir tarsi panūdęs atsipūsti nuo ilgoko dėstymo, kas, kur ir kaip jo vaikystės namuose veikia ir yra sudėta, Stasys, jau kaip puikiai iš savųjų piešinių atpažįstamas nepralenkiamas paradokso ir netikėtumo meistras, nusprendžia papokštauti ir tėvų ūkyje gyvenančius paukščius ir gyvulius išrikiuoja... išpažinčiai, kurios klausosi jis pats: *Aš sedėdams būdelėj / Už kūtės / Tartum kunigs klausykloj / Laukdams išsispavedotoju / Stebiu pru plyši tarp lentu / Kiaulas rausianti snūki* (ten pat: 36). Kiaulė prisipažįsta persiedanti, nes šeiminingė negaili jai *arklia šūdu ni būliu*, žadanti sublogti ir svajoja, kad *gardi kabėtu zierkals...* Avelė bliaua sakydama, kad nesanti tokia jau kvaila: *Mate sava atvaizdo / Al'pūnes kantyčkoj / Tinai unt Betlieja / Pri ką tik gymusia Krystos...* (ten pat: 39). Visas tas šypsenos negalintis nesukelti gyvulėlių „choras“ suskamba lyg aliuzija į tradicinį liaudišką tikėjimą apie Kūčių vakarą prakalbančius gyvulius. Kartu šie etnografijos papildymai fantazija tūlam skaitytojui (ypač panūdusiam poemą įtraukti į tradicinės kultūros tyrimų šaltinių sąrašą) padeda neužsimiršti, kad prieš jį – vis dėlto literatūrinis kūrinys, kuriame tradicinis darbas ar vaizdas pratęsiamas dailininko ranka: *Lip tėv(a)s trėškančiom kopėčiom / Banda lopyt' gryčias stogo / Praša, kad jam paduočio / Apcūg(u)s, plaktuko, cvieku, samanu... / Mam šauk(i): „Nenukrisk...“ // Ti unt stoga / Kaims atroda plates' n's / Matyt' plents, laukə, mišk(a)s // Paduod(u) tėvu sieto / Su sėmenim / Tegū nu stoga gūburia / Sės lins dainuodams // Neužylga sužidės mėlinə, mėlinə / Artim(i) daržə i / Vis(a)s Lepšių kaims...* (ten pat: 56, 58).

Jeigu „Giedančią gaidžio galvą“ skaitysime kaip autoetnografinę tradicijos refleksijų pagrindu parašytą kūrinį, greit pastebėsime, kad, žvelgiant iš bendro tradicinės kultūros kanoninio vaizdo pusės, jis tam tikra prasme yra nekanoninis, tradicijos kaip saugotinų dalykų sampratą papildantis tradicijos kaip vyksmo ir kūrybiškos, vidinę laisvę atspindinčios kartotės dėmenimis, į namų vaizdo visumą įtraukiantis ne vien išpuoselėtus, bet ir sulūžusius, nuo ilgo tarnavimo „pavargusius“ daiktus. Cituotos poemos vietos atveria tik nedidelę dalį nepadailinto, daugybę gyvenimo spalvų apimančio vaizdo. Ir tai neabejotinai yra stiprioji Eidrigevičiaus sukurto pasakojimo apie Lepšių kaimą ir jo gyventojus pusė.

BESITĘSIANTYS TRADICIJOS PAVEIKSLAI

Apibendrinant, tiesą sakant, labai sunkiai kokiems nors apibendrinimams paklūstančias Eidrigevičiaus užrašomas ir pasakojamas tradicijos refleksijas, reikėtų skirti šiek tiek dėmesio pačiam jų kūrybos pobūdžiui, išskirtiniam tvarumui ir prisitęsiamams į gyvenimą jau be tikrųjų namų.

Visoje Stasio kūryboje apstu vingiuotų asociacijų: mintys ir vaizdai pratęsimi netikėčiausiomis kryptimis. Šis judėjimas net virsta savita piešimo technika, apie kurią pats menininkas sako: „Knygose mėgstu piešti, pavyzdžiui, pratęsti paveikslus. Taip, kaip pripiešiau spausdinimo lapus, eksponuotus parodoje „Pratęsti paveikslai“ (galerija „Kunstkamera“, Vilnius, 2014). Mėgstu piešti ir poezijos knygose. Ypač man tinka puslapiai su trumpais eilėraščiais“ (Povilionytė 2016). Asociacijų, pratęsimų, giluminių sąsajų gausu ir menininko tekstuose¹⁵. Toliausiuose kraštuose išgyventos patirtys ar išvysti vaizdai dažnai asocijuojasi su gimtųjų namų realijomis, tradicinių laikysenų pabiromis, namiškių darbais:

Staiga pamatau sceną – viena poilsiautoja gestikuliuoja, kad jai nuo piršto nusmuko brangus žiedas ir įkrito į smėlį. Patarnautojas, dalijantis pliažinius rankšluosčius, klūpo ant kelių ir ieško to žiedo. Ateina barmenas. Ieško trise. Delnais žarsto smėlį. Ta scena man labai primena burokų ravėjimą sovietmečiu „Raudonosios žvaigždės“ kolūkyje prie Panevėžio. Vagos ilgos, saulė kepina, bet apsišarvavęs geležine kantrybe su geležiniu kauptuku rankose šiaip taip iriesi pirmyn... Smėlio ravėtojai greit neteko kantrybės. Išsiskirstė neradę nei žiedo, nei kitų brangenybių. Bet rytojaus dieną paieškos tęsėsi. Per naktį civilizacija pažengė į priekį ir procesas buvo patobulintas: dabar vienas su kastuvu sėmė smėlį, o kitas laikė rėtį. Smėlis švelniai byrėjo pro skylutes – pamenu, mama, prieš

.....
 15 Vaikščiodamas po parodą „Pratęsti paveikslai“ ir komentuodamas savo darbą su tėviškės vaizdu, menininkas kaip tik atkreipia dėmesį į paralelę tarp pratęsimų paveikslų ir pasakojimų (Pasivaikščiojimai... 2014, žr. nuo 15-tos min.).

kepdama duoną, panašiai sijodavo miltus. O čia susikaupę vyrai semia ir sijoja – puiki scena figūriniam paveikslui apie brangaus žiedo ieškojimą Safagos pajūryje (Eidrigėvičius 2012: 43).

Visame Eidrigėvičiaus *namų naratyve* bene labiausiai stebina ir pakeri prisiminimų ir įspūdžių ryškumas, detalių gausa, tikslūs jų atgaminimai. Žinoma, daug lemia meninis išvalgumas ir pats prisiminimų kartojimas pasakojant, piešiant, vaidinant. Tačiau akivaizdu, kad esama dar kažko, kas jam padeda atmintyje išlaikyti itin sukelktą tėviškės vaizdą. Šiame straipsnyje jau ne kartą buvo užsiminta apie fotografijas. Visi refleksyvieji tekstai parašyti jau daugybę metų gyvenant nebe tėviškėje ir net nebe Lietuvoje. Tuo tarpu gausi fotografijų kolekcija buvo sukaupta tuo pačiu mūsų nuolat linksniuojamu laikotarpiu – apie 1970-uosius. Kaip tik tuomet, greičiausiai, ne kažin ką nežinojęs apie kraštotylinę veiklą, o juo labiau apie tendencijas rinkti ir fiksuoti tik „senovinius“ dalykus, tačiau jautęs begalinį kūrybinį polėkį, Stasys įsigyja išsvajotą fotoaparata „Zenit“ ir kriste įkrinta į pačius tikriausius vizualinės antropologijos lauko tyrimus. Jo nuotraukose – visi būsimos poemos „Giedanti gaidžio galva“ herojai: tėvai, seserys, giminaičiai Petras ir Napalys, pats Stasys, visi sodybos rakandai ir padargai, kampeliai ir užkaboriai, nevengiant nei griūvančių tvorų, nei aplinkos skurdumo. Daug fotografuota namuose vykusių gausesnių susibūrimų linksmomis ir liūdnomis progomis metu, dirbant įvairius darbus. Kai kurie kadrai surežisuoti, tačiau didžioji vaizdų dalis – spontaniški ir netikėti. Vėliau visa ši fotografuotinė namų istorija taps įkvėpimo šaltiniu piešiant ir kuriant performansus, jos apmąstymai padės atpažinti savyje itin svarbiomis tapsiančias kūrybos inspiracijas:

Seniai nusprendžiau, jog prieš mane didžiulis uždavinys – nuotraukose įamžinti savo šeimą, gimines, kaimynus. Labiausiai mane jaudino gyvenimo ir mirties tema. Kaime svarbiausi įvykiai buvo krikštynos, vardinės, vestuvės ir laidotuvės. Gal keista, kad išskyriau laidotuves. Tai buvo misterijos su giesmėmis, budėjimu, eitynėmis... Aplink visi atrodė susimąstę, gedintys, svarbūs. Rodžiau tas nuotraukas Osle ir Seule. Žiūrovai visai kitaip į jas reagavo nei į tapytus paveikslus ar plakatus – jautė jų gilumą. Kai baigiau dailės akademiją, mano pirmieji tapyti tėvų portretai gimė iš tų nuotraukų (Jakutis 2016).

Tačiau užvis dažniausiai Lepšių kaimo fotografijų vaizdais bus dalijamasi susitikimuose su žmonėmis įvairiausiuose pasaulio kampeliuose, keičiant ekrane kadra po kadro, komentuojant, aiškinant ir taip pasakojant savo gyvenimo istoriją¹⁶. Visai tikėtina, kad nuolatinis žiūrėjimas į šias fotografijas ir jų komentavimas padėjo

16 Pamatyti Eidrigėvičiaus nuotraukų ir pasiklausyti jo pasakojimų galima internete skelbiamuose vaizdo įrašuose (žr. Eidrigėvičius 2008b; Susitikimas... 2015).

išsaugoti atmintyje tokį gyvą namų ir namiškių vaizdą. Po 2003 m. Paryžiuje vykusių plakatų parodos atidarymo kalbėdamasis su rašytoju Valdu Papievu menininkas sakėsi norėjęs fotografijomis ne tik pristatyti savo asmeninę istoriją, bet ir „parodyti gabalėlį kitos tikrovės“:

[V. P.] Kūrybos vakarą pradėjote rodydamas prieš daug metų gimtajame kaime darytas nuotraukas.

[S. E.] Nuotraukas rodžiau, nes tai, kas buvo prieš trisdešimt metų, įdomu man pačiam. Man atrodo, kad tai įdomu ir miesto žmonėms, kurie išvis nematė ir nežino daugybės dalykų. Pasaulis mums nori parodyti savo tobulybę, puikius muziejus, meno kūrinius, ultrašiuolaikišką efektais stebinantį meną. O aš noriu parodyti gabalėlį kitos tikrovės, tuos namus, darbus, įrankius, visą aplinką ir gyvenimą. <...> Tai buvo minimali pažintis su gabalėliu Lietuvos. Su vienu vienkiemiu, sodyba, kurios nebėra...

Čia, kaime, buvo mano universitetas, mano mokykla. Galiu kalbėti apie kiekvieną smulkmeną nuotraukose. Kiekvienas daiktas kalba savo kalba: rūbas, ratas, šakės, namo fragmentas, kiekvienas jų turi savo istoriją, spalvą, kvapą (Papievis 2003).

„Giedančioje gaidžio galvoje“ užfiksuota, kaip nugaišta Napalio karvė. „Siužetas“, kaip žinoma, turintis gilią šaknis bendruomeninėje gyvensenoje: namų maitintoja laikytos karvės praradimas visais laikais buvo didelė nelaimė. Poemoje vaizduojama nugaišusio gyvulio odos lupimo „scena“ ne tik įspūdinga ryškiu detalumu, bet ir įdomi tuo, kad Stasys joje išiamžina kaip neeilinį įvykį fiksuojąs fotografas: *Atlak' šlubuodams Napal's / Verkdam's šauk' pagalbas / Ja karve išpurtus Gūl' pievas vidury / Veterinars nieka jo negal' padėt' / Paskutyn(i)s atodus(i)s // Napal's raud / Tėvs su gelaž(i) nūim karves skūro / Toks raudons gaub'l(i)s / Žalioj pievoj pri Pan'vežia / Pru pražioto putoto snūki / Ilgs bejėg's liežūv's / Aplypės mūsem / Aš su fotoaparatu / Įamžin(u) / Napalia i Petra nelaimė* (Eidrigėvičius 2016: 55–56).

Eidrigėvičiaus *namų naratyve* besiskleidžiąs santykis su savąja tradicine aplinka išsidėstęs tarp dviejų emociškai įtemptų laikysenų: jaunystėje išgyventas stiprus troškimas išeiti, išsiveržti ir po dešimtmečių ieškojimas kelio atgal, puikiai suprantant, kad kelio atgal nėra. „Aš tada sukandęs dantis dirbau ir galvojau, kad tik čia nepasilikčiau“, – rašo Stasys (ten pat: 15), ir tai daugelio Lietuvos kaime augusių būsimų menininkų ir rašytojų patirta būsena, lyg koks visus juos vienijantis potyris, kurį bene giliausiai yra apmąstęs Marcelijus Martinaitis:

Juk aš vis dėlto beveik veržte veržiausi iš tos visos aplinkos, tėvų namų, kuriuose kažkada galėjau augti, užaugti, daug ką suprasti, kas man praverčia ir šiandien. Šis gyvenimas buvo gerai tvarkomas, bet uždaras. Čia buvo sukurta unikali etninė kultūra, bet negalėjo iškilti profesionalus menas, atsirasti didieji išradimai, platesnis pasaulio pažinimo

akiratis. Juk ir praeityje įžymiosios mūsų krašto asmenybės ką nors svarbaus nuveikė tik išėjusios iš savo sodžių, sodybų, bet psichologiškai ir kultūriškai nepalikę savo kaimų kaip etninės kilmės vietų (Martinaitis 2009: 114).

„Psichologiškai ir kultūriškai nepalikę savo kaimų“, tačiau sugrįžtantys jau tik kaip svečiai. Svečio būseną Eidrigėvičius mini dažnai, kaip bene ankstyviausią jos įvardijimą prisimindamas motinos žodžius, vėliau jo panaudotus kuriant spektaklį „Baltas briedis“: „Buvai svečias... Iš pradžių iš Kauno, po to iš Vilniaus, po to iš Varšuvos“ ([Eidrigėvičius] 2008a: 135–136). Apie save kaip svečią prabyla ir užklaustas apie dabartinius savo namus: „Kai manęs klausia, kur gyvenu, net nežinau, ką atsakyti. Mano vaizduotė ypač susijusi su Mediniškių, Lepšių, Dubų kaimais prie Panevėžio. Bet tų sodybų jau beveik nebėra, jos tik įamžintos nuotraukose. Atrodo, kad ir kur būčiau, visur jaučiuosi kaip svečias“ (Ivanova 2014). Galbūt išties esama įspūdžio, jog Stasio poema yra bandymas „susikurti savo gimtinę iš atsiminimų, vaizdų, iš laiko tėkmės išgelbėtų relikvijų – ar tai būtų suklibusi armonika, ar „Singer“ siuvalmoji mašina, ar šiaudai iš tėvo lauko“ (Puslys 2016).

Skaityti visą Stasio *namų naratyvą* apimančią poemą „Giedanti gaidžio galva“ yra įdomu ne tik dėl joje savitai atskleistos tradicijos dinamikos, bet ir dėl to, kad šis kūrinys labai gražus. Ne mažiau įdomu yra klausytis autoriaus gimtąja tarme įskaityto jos garso įrašo, atidžiai įsižiūrint į knygos pradžioje ir gale sudėtas simbolinių detalių kupinas jo nupieštas miniatiūras, kuriose mažas liūdnas žmogelis (savitas prieš daug metų dailininko sukurtas tipažas) visokiausiais būdais – atsistodamas vietoj krosnies su kaminu rankose ar įsikaldamas į žemę metaliniu karvės grandinės kuolu – bando sugrįžti ir pasilikti savo gimtinėje. Į juos bežiūrint išskyla viename pokalbyje nuskambėjęs dailininko prisatarimas: „Aš ne tik rašau, bet ir piešiu Mediniškių tarme.“¹⁷ Visa Eidrigėvičiaus autoetnografiškoji kūrybos linija neįkyriai ir gyvai moko: jeigu tradicija ir gali būti pratęsta, tai ne šabloniškai ją imituojant ar užsikraunant prievolę būtinai ką nors išsaugoti, o iš jos atsišerpetojusiu šapeliu brėžiant vingrias linijas, prasitęsiančias neįtikėčiausiais paveikslais. Ir, žinoma, nebijant įtrūkių. Tada giedoti ir žadinti galės net ir nukirsta gaidžio galva... *Mama saka: / – Stasiūk, nebė ko valgyt' / Nukirsk gaidžia galvo... <...> Akys jau užmerk-tas, / Bet snaps prasižiojės gied tuliau <...> Jo skards bals(a)s / Kas ryto kėp laikrod's / I tuliau žadin / Tartum sakytu laiks kel' t's / Gaidžia galvas giedojims / Jo tiek metu...* (Eidrigėvičius 2016: 51, 52).

17 Cit. iš <https://m.delfilt/veidai/kultura/article.php?id=7377144>.

LITERATŪRA

- Balys Jonas (red.) 1940. *Tautosakos rinkėjo vadovas*, antroji laida, Kaunas: Lituaniistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.
- Butkienė Ona Giedrutė (par.) 2018. *Pakalniškių kaimo istorija. 1554–2018*, Vilnius.
- Čerškutė Jūratė 2017. „Stasio Eidrigėvičiaus vaizduotės žemėlapis“, *Moteris*, Nr. 9, p. 81–87.
- [Eidrigėvičius Stasys] 2008a. *Casa di Stasys. Szkicownik słowno-obrazowy*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawnicy.
- Eidrigėvičius Stasys 2008b. *My Road*: [paskaita Mičigano universitete], prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=-FTMwApGqx0>, [žiūrėta 2017-06-14].
- Eidrigėvičius Stasys 2012. „Siužetai naujiems paveikslams iš šventinio Egipto“, *Kultūros barai*, Nr. 1, p. 42–44.
- Eidrigėvičius Stasys 2015. „I. Tarp dviejų knygos meno penkiasdešimtmečių. II. Jei drebulė nebūtų išdavusi tėvo?“, *Kultūros barai*, Nr. 10, p. 21–26.
- Eidrigėvičius Stasys 2016. *Giedanti gaidžio galva*, Vilnius: Apostrofa.
- Ellis Carolyn, Adams E. Tony, Bochner P. Arthur 2011. „Autoethnography: An Overview“, *Forum: Qualitative Social Research*, vol. 12, No. 1, art. 10, prieiga per internetą: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3096>, [žiūrėta 2018-04-10].
- Geertz Clifford 2005. *Kultūrų interpretavimas*: straipsnių rinktinė, sudarė Arūnas Sverdiolas, iš anglų kalbos vertė Antanas Danielius... [et al.], Vilnius: Baltos lankos.
- Giedraitis Liudvikas 1999. „Šalia Jo“, in: *Norbertas Vėlius*, Vilnius: Mintis, p. 163–171.
- Grinius Kazys... [et al.] 1910. *Trumpa folkloro dalykams rinkti programa*, sutaisyta d-ro K. Griniaus ir L. m. d-jos folkloro komis. narių: prof. E. Volterio, d-ro J. Basanavičiaus, kan. J. Tumo ir adv. A. Janulaičio, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2009. „Apie tautosakos pabaigos pradžią (šiuolaikinių folkloro ekspedicijų patirtys Donato Saukos tekstų parašėse)“, *Literatūra*, Nr. 51 (1), p. 87–94.
- Ivanova Viktorija 2014. „Stasys Eidrigėvičius Europos žiūrovą moko ištarti *Laba diena*“: [pokalbis su S. Eidrigėvičiumi], *Lietuvos rytas*, birž. 03, atnaujinta 2018, vas. 13, prieiga per internetą: https://kultura.lrytas.lt/daile/stasys-eidrigевичius-europos-ziurova-moko-istarti-laba-diena.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy, [žiūrėta 2018-06-03].
- Jakutis Ričardas 2016. „Netikėtas ir atpažįstamas Stasys Eidrigėvičius“: [pokalbis su S. Eidrigėvičiumi], *Šiauliai plius*, bal. 04, Nr. 623, prieiga per internetą: <http://savaitrastis.siauliaiplius.lt/main/turinys/veidai/1/2576>, [žiūrėta 2017-02-05].
- Jasinskas Gediminas 2016. „Stasio Eidrigėvičiaus pasaulis“, *Septynios meno dienos*, geg. 16, prieiga per internetą: <http://m-puslapiai.7md.lt/daile/0/Stasio-Eidrigевичiaus-pasaulis>, [žiūrėta 2018-05-28].
- Jonutytė Jurga 2006. „Dėmesys sakytinei tradicijai kaip kūrybiškas tapatinimasis. Antano Juškos ir Jono Basanavičiaus etnografinės veiklos motyvų apmąstymas“, *Literatūra*, Nr. 48 (6), p. 29–41.
- Jonutytė Jurga 2011. *Tradicijos sąvokos kaita*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Korsakaitė Ingrida 1989. „Čia toks keleivis...“, *Krantai*, Nr. 11, p. 4–8.
- Korsakaitė Ingrida 2002. „Šimtaveidė vienatvė“, *Draugas*, Nr. 72, p. 3.
- Kuc Monika 2011. *Stasys 60*, Warszawa: ABE Dom Wydawnicy.
- Kulikauskas Gediminas 2018. *Lietuvio kodas: įpročiai ir būdas senovės lietuvių prieš 100 metų*, Vilnius: Tyto alba.
- Kultūros erdvės 2016. Kultūros erdvės: Stasys Eidrigėvičius pasakoja savo naujausios knygos *Giedanti gaidžio galva* istoriją, laidos autorė Judita Tamošiūnaitė, Gerų naujienų televizija, prieiga per internetą: <http://www.gntv.lt/kulturos-erdves-stasys-eidrigевичius-marius-abramavicius/>, [žiūrėta 2018-01-25].

- Mačiekus Venantas 2009. „Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvos kompleksinės ekspedicijos: folkloro rinkimo ir tautiškumo ugdymo patirtys“, *Tautosakos darbai*, t. XXXVII, p. 198–212.
- Martinaitis Marcelijus 2009. *Mes gyvenome: biografiniai užrašai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Nakienė Austė 2016. *Nuo tradicinės polifonijos iki polifoninės tradicijos: lietuvių muzikos kaita XX–XXI a.*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Papievis Valdas 2003. „Tylos apsiareiškimai“: [pokalbis su Stasiu Eidrigėvičiumi], *7 meno dienos*, geg. 09, Nr. 567, prieiga per internetą: https://www.7md.lt/archyvas.php?leid_id=567&str_id=2013, [žiūrėta 2018-06-10].
- Pasivaikščiøjimai... 2014. Pasivaikščiøjimai su Stasiu Eidrigėvičiumi: [vaizdo įrašas], laidos autorius Rytis Zemkauskas, prieiga per internetą: <http://www.alchemija.tv/index.php/pasivaik-iojimai/pasivaikiojimai-su-stasiu-eidrigeviiumi/>, [žiūrėta 2017-12-10].
- Povilionytė Rima 2016. „Stasys Eidrigėvičius atvirai apie ašaras akyse ir apie anukus“: [pokalbis su S. Eidrigėvičiumi], *Lietuvos rytas*, vas. 26, atnaujinta 2017, birž. 06, prieiga per internetą: http://kultura.lrytas.lt/daile/stasys-eidrigevicius-atvirai-apie-asaras-akyse-ir-apie-anukus.htm?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy, [žiūrėta 2018-05-07].
- Puslys Donatas 2016. „Apie gimtinę ir giedančią gaidžio galvą“, *Bernardinai*, geg. 9, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-05-09-apie-gimtaine-ir-giedancia-gaidzio-galva/144061>, [žiūrėta 2017-05-06].
- Radvilavičiūtė Giedra 2016. „Jis sukūrė save iš savęs“, in: Stasys Eidrigėvičius. *Giedanti gaidžio galva*, Vilnius: Apostrofa, p. 95.
- Radzevičius Bronius 1995. *Priešaušrio vieškeliai*: romanas, d. 2, Vilnius: Viltis.
- Rėklaitytė-Kranauskienė Akvilė 2017. *Marcelijaus Martinaičio poetinė antropologija*: daktaro disertacija (humanitariniai mokslai, filologija (04 H)), Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sabaliauskas Svajūnas 2014. „65-erių dailininkas S. Eidrigėvičius: dažnai jaučiuosi kaip vaikas“: [pokalbis su S. Eidrigėvičiumi], *Kauno diena*, liep. 28, prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/65-eriu-dailininkas-s-eidrigevicius-daznai-jauciuosi-kaip-vaikas-641366>, [žiūrėta 2018-01-28].
- Susitikimas... 2015. Susitikimas su menininku Stasiu Eidrigėvičiumi: [vaizdo įrašas], Vytauto Didžiojo universitetas, prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=ZI9ATpnocCQ>, [žiūrėta 2018-06-22].
- Stundžienė Bronė 2010. „Folklorinis vargo naratyvas: Kristinos Skrebutėnienės fenomenas“, *Tautosakos darbai*, t. XL, p. 15–41.
- Šeina Viktorija 2016. „Maironio kanonizacijos dinamika XX a. I pusės lietuvių literatūros kritikoje“, *Colloquia*, t. 37, p. 49–71.
- Šidlauskas Marijus 2001. „Medžiaga kanono bylai (keletas teorinių svarstymų su praktiniais pastebėjimais)“, in: *Kanonai lietuvių kultūroje*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 71–75.
- Эйдрягвичюс Стасис 2017. «Путешествие», *Новая Польша*, № 9: [запись радиопередачи из цикла «Записки из современной жизни», расшифровала и подготовила Богумила Пшондка, перевод Ксении Старосельской, Вторая программа Польского радио, 2012], prieiga per internetą: <https://novpol.org/ru/НyZxтls5b/Puteshestvie>, [žiūrėta 2017-11-25].

Reflection of Tradition in Artist's Writings, or Learning Anthropology from Stasys Eidrigėvičius

VITA IVANAUSKAITĖ-ŠEIBUTIENĖ

S u m m a r y

The subject of analysis comprises autobiographical texts by the famous artist Stasys Eidrigėvičius (born in 1949), who is very popular both in Lithuania and abroad. In various published essays, travel experiences, reviews of cultural events, interviews and poetic texts the artist extensively describes his childhood and early youth spent in the Lepšiai village (close to Panevėžys in northern Lithuania) in the 1960s. The oral and written stories frequently repeated by Stasys Eidrigėvičius, which could be summarized as *narrative of home*, present a true-to life and unpolished view of a single family life, preserving numerous details of the traditional living. The poem by Stasys Eidrigėvičius "The Singing Head of the Rooster" published in 2016 and amply illustrated with drawings and photos (the author used to take numerous pictures of his family home and the family members from his teenager years onwards) receives special attention, since it poetically summarizes the artist's *narrative of home* as a whole. The poem was published in its author's native dialect, with parallel version in Lithuanian literary language, its inherent part being the sound recording containing the vocal reading by the author.

Reflections of traditional life gleaned in Stasys Eidrigėvičius' texts not only constitute the main subject of analysis, but also encourage the author of the article to look deeper into the canonical image of the traditional Lithuanian culture, formed in the course of the two previous centuries. This canon rests on a rather romanticized festive side of the life of the "ancient Lithuanians" and definitely lacks in representing the routine, everyday part of the community life. Thus, the *narrative of home* constructed by the artist Stasys Eidrigėvičius may be considered as supplementing the canonical representation of the Lithuanian traditional culture by adding considerable variety and colours.

Gauta 2018-04-23